

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi F	
Dem. No:	207485
Teb. No:	297.8 150.3

İslâm'da Sevgi Temelinde BEŞERÎ MÜNASEBETLER

– Tartışmalı İlmî Toplantı –

16 – 17 Ekim 2009

Marmara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Konferans Salonu

Prof. Dr. Ali ÖZEK	*	Prof. Dr. Hasan ELİK
Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ	*	Prof. Dr. Ziya KAZICI
Prof. Dr. Kemal SAYAR	*	Prof. Dr. Bedreddin ÇETİNER
Doç. Dr. Süleyman DERİN	*	Yard. Doç. Dr. Yunus EKİN
Doç. Dr. Ali COŞKUN	*	Prof. Dr. Raşit KÜÇÜK
Prof. Dr. M. Faruk BAYRAKTAR	*	Doç. Dr. Hatice ARPAGUŞ Doç. Dr. Murat SÜLÜN

İstanbul 2010

SEVGİYE GÖTÜREN YOLLAR ve SEVGİ ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Yunus EKİN*

Giriş

İslâm'da sevgi konusu değişik açılardan incelenebilir. Nitekim tebliğlerde de bu husus müşahede edilmektedir. Selef-i salihinden mütekellimin ve özellikle sûfiler sevginin mahiyeti mertebeleri ve tezahürleri üzerinde hayli söz söylemiştir. Kelamcılar, Allah ile kulları arasındaki sevgi konusunu, sevginin mahiyeti, imkânı ve iman ile ilişkisi bağlamında irdelemiş, sûfiler ise sevgiyi varlığın ve oluşun özü ve ilk sebebi olarak görmüş, geniş ve zengin değerlendirmeler de bulunmuş sevgiye ait tecrübelerini ifade etmişlerdir. Bildirimizde Allah ile insan arasındaki sevgiden ziyade beşerî ilişkilerde sevginin rolü üzerinde durulacak, insanlar arasında sevginin inşa ve tesisinde köprü konumundaki erdemlere ve sevgiyi engelleyen handikaplara değinilecektir.

Sevgi, esas itibarıyla eşyadaki cemale ve kemale ve de ihsana karşı fitrî bir yöneliş ve arzu olması hasebiyle sevgiye götüren yollar varlıktaki cemel ve kemal tecellileri kadar sonsuz ve çeşitlidir. Zira sevgi kâinatın varlık sebebi, nuru ve varlığı bir arada tutan rabitasıdır. Bu bağlamda varlık ağacının çekirdeği olan insanın kalbine derc edilen sevginin bütün kâinatla ve âlemlerin rabbıyla alakası vardır. Elmalılı Hamdi Yazır'ın ifadesiyle iman muhabbetle tamam olur ve ulûhiyetin en mühim hususiyetlerinden ve esasından biri muhabbettir, nitekim Ma'bud aynı zamanda en yüce mahbubtur.¹ Bu

---

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 572-574.

nedenle konunun ağyarına mani efradına cami bir sunumu beklenmemelidir. Şu da var ki Kur'ân-ı Kerim' ve hadis-i şeriflerde sevgi konusu dile getirilirken bazı erdemlere ve olgulara vurgu yapıldığı görülmektedir.

A. Kavramsal Çerçeve

Öncelikle konunun kavramsal çerçevesine bakıldığında Kur'ân'da sevgi konusu özellikle hubb mehabbet ve vudd, meveddet terimleri merkezli anlatılmaktadır. Hubb ve türevleri 80 küsur âyette geçerken bazen Allah sevgisinin keyfiyeti bazen Allah'ın kullarına olan sevgisinin tezahürleri, önemli sevgi köprüleri ve bazen de Allah'ın sevdikleri ve sevmedikleri, sevginin istismarı, dolayısıyla sevgide ifrat ve tefrit konularına değinilir.

Hubb ve mehabbet kelimesinin sözlük anlamıyla ilgili sözlüklerde birbiriyle irtibatlı beş kullanımdan bahsedilmektedir. Birinci olarak Araplar dişlerin beyazlığına ve parlaklığına habebül-esnam derler ki bu kullanımda hubb kökünün anlamı beyazlık saflık duruluk ve halisliktir. İkinci olarak Araplar şiddetli yağmurların yağmasıyla yükselen suların üzerindeki kaparcıklar için habâbü'l-mâ derler ki bu kullanımda coşkuyla tezahür anlamı vardır. Üçüncü olarak deve çöküp olduğu yerden kalmadığında habbe'l-ba'ir denilir ki, bu kullanımda ise, sebat etmek veya bir şeye bağlılık anlamları vardır. Dördüncü olarak ise bir şeyin özü, aslı ve çekirdeği mânâsındaki habbe yahut hıbbe kullanımıdır ki habbetü'l-kalb kullanımı bu nevidendir. Son ve beşinci kullanım ise, su kabına hubbu'l-mâ denilmesidir ki tutmak muhafaza etmek ve bağlılık anlamı vardır.²

Firuzabadi hubb kelimesiyle ilgili yukarıdaki bilgileri zikrettikten sonra mezkûr etimolojik anlamların sevginin semantik yapısını ve haznesini meydana getiren unsurlardan başkası olmadığını dile getirmektedir. Şöyle ki Muhabbet kalpteki duru ve saf sevgiyi, kalbin sevgiliye karşı duyduğu heyecan, coşku ve bağlılığı ve bütün yönleriye içtenliği ve sevgiliyle dolup taşmayı ifade eder.³ Hubb kelimesinin semantik analizinde Ali Galip Gezgin mevcut etimolojik köken içinde temel anlamın bağlılık olduğunu söylemekte ve beş temel kullanımı tek bir kök anlama irca etmektedir.⁴

² 'Âsım Efendi, *Kamus Tercemesi*, "hbb mad."; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, "hbb mad."

³ Firuzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz fi letaifi'l-Kitabil'Aziz*, Beyrut ts. II, 417.

⁴ Ali Galip Gezgin, *Kur'ân'da Sevgi*, Isparta 2003, s. 183.

Kur'ân'ın kelime hazinesi üzerine yazdığı eserinde Rağıb el-İsfehanî, muhabbeti, "kişinin hayır olarak telakki ettiği ve zannettiği bir şeyi istemesidir ki burada murad edilen şey bazen bir lezzet haz, bazen bir menfaat bazen de ilim gibi bir fazilet olabilir." Şeklinde tarif etikten sonra "muhabbetin iradeden daha kapsamlı olduğunu, her muhabbette irade olsa da her irade de muhabbet olmaz" kaydını düşerek kalamcılarının sevgiyi iradenin bir türü gören düşüncelerini eleştirir.⁵

Gazzâlî muhabbeti marifetle irtibatlandırmıştır. Ona göre muhabbet marifetin meyvesi ve neticesidir. Marifet ne kadar güçlü ise muhabbet de o nisbette ziyadedeleşir. Yine marifet ne kadar zayıf ve yetersiz ise muhabbet de o oranda zayıftır.⁶ Gazzâlî'nin bu yaklaşımının bir açılımı olarak Said Nursî "Gerçekten yaratılışın en yüksek gayesi ve fıtratın en yüce neticesi, Allah'a imandır. İnsanlık için en büyük makam, iman-ı billâh içindeki marifetullah ve o marifetullah içindeki muhabbetullahtır. Ve İnsanın ruh ve kalbi için en hâlis sürur, o muhabbetullah içindeki lezzet-i rûhâniyedir." Demektedir.⁷

Rağıb'ın insan tabiatının bir hayır olarak meylettği, dilediği şey diğer bir ifadeyle sevginin yöneldiği hedef maddî veya manevî bir hayır, bir haz ve zevk olabildiği gibi manevî bir haslet ve erdem de olabilir. Kısaca ifade etmek gerekirse insanoğlu, fıtraten, varlıktaki cemale ve kemale ve ihsana dolayısıyla da bunların kaynağı Yüce yaratıcıya karşı muhabbetle yaratılmıştır. Cemal ve kemal ve ihsan derecelerine göre de muhabbet tezayüd eder, aşkın en müntehâ derecesine kadar gider.

Dilde eşanlamlılığı kabul etmeyen ve bu minval üzere hazırladığı sözlüğünde Ebû Hilal el-Askerî, mehabbet ve vudd arasındaki farkı söylerken mehabbeti şöyle tarif eder: "Muhabbet insan tabiatının ve hikmetin birlikte gerektirdiği bir meyl ve yöneliştir, Vudd ise, insan fıtratından kaynaklanan bir arzu ve istektir."⁸

Kur'ân'da sevginin ifade edildiği diğer bir kavram ise, vudd ve meveddettir. Vudd kökü Kur'ân'da değişik türevleriyle 30 kûsür âyette geçmektedir. Fiil olarak kullanımında belli başlı iki mânâ ifade eder. Birincisi

⁵ Rağıb el-İsfehânî, *Müfredâtü elfazî'l-Kur'ân*, Dimeşk 1992, s. 214.

⁶ Gazzâlî, *İhyau Ulumi'd-din*, (terc., Ahmed Serdaraoğlu) IV, 545; Ulutürk Veli, *Kur'ân'ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, İzmir 1994, s. 259.

⁷ Said Nursî, *Mektubat*, İstanbul 2004, 20. Mektup.

⁸ Ebû Hilal El-Askerî, *Kitabu'l-Furûk*, Lübnan 1994, s. 132.

sevgi veya muhabbet, ikincisi ise, temennidir ki mücerred bir istemeden öte sevgi anlamı da taşır.⁹ Yine aynı kökten Yüce Allah'ın vedûd ismi Kur'ân'da Mekki sûrelerde olmak üzere iki âyette geçer ve anlamı kısaca çok sevilen veya çok seven demektir ki Alusî seven anlamını tercih etmektedir. İlk olarak Buruc suresi 14. âyette "O' Gafurdur Vedûddur" diğeri ise Hud suresi 90. âyette geçmektedir ki "rabbinizden mağfiret dileyin, Ona tevbe edin. Muhakkak ki Rabbim Rahîmdir Vedûddur." Mezkûr âyetlerde vedûd isminin özellikle Ğafûr ve Rahîm isimleriyle birlikte fasılasız bir tarzda kullanımı sevgi ile şefkat ve bağışlamanın ne kadar iç içe olduğunu göstermektedir. Zira Allah'ın mağfireti de kulunu sevmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁰ İbn Kayyım el-Cevziyye muhabbetin mertebeleri konusunda sevgiyle ilgili değişik kelimeleri birer mertebe olarak tasnif ederken meveddeti beşinci mertebe olarak ve duru ve halis sevgi olarak tanımlamaktadır.¹¹

B. Sevgi Köprüleri

Sevginin mahiyeti ve kavramsal çerçevesiyle ilgili yukarıda zikredilenlerden sonra sevgiye götüren yollar ve sevgi önündeki engeller adına klasik eserlerde "sevginin sebepleri" ve benzeri başlıklar altında ekseriyetle ve merkezi olarak mes'ele Allah, kul ilişkisi bağlamında ve kulun Allah sevgisini kazanma yolları kişiyi Allah sevgisine ve rızasına götüren yollar üzerinde durulmaktadır. İnsanlar arasındaki sevgi köprüleri nelerdir sorusuna yönelik bir araştırmada fitrî dinî, içtimaî ve özellikle de ahlâkî bir takım olgu ve davranış modellerinin insanlar arasında köprü vazifesi gördüğü anlaşılmaktadır.

A) Fitrî Ve İçtimaî Birliktelik: Akrabalık

Kur'ân-ı Kerim'de fitrî ve içtimaî sevgi bağlarının başında akrabalık ve dolayısıyla da aile kurumu zikredilmektedir. İnsanoğlu tabiatı ve sosyal yapısı gereği anne babasına, eşine evlatlarına ve diğer akrabalarına karşı sevgi beslemektedir. Hz. Peygamber, Mekke toplumuna İslâm'ı tebliğ sürecinde mezkûr sevgi bağı, diğer bir ifadeyle akrabalık bağlarını muhataplarıyla ilişkilerinde aktif hale getirmiştir. Nitekim bu husus Şûrâ suresi 23. âyette:

⁹ Rağıb, Müfredât, s. 860.

¹⁰ Suat Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyet*, İstanbul 1997, s. 158,161.

¹¹ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Beyrut 1997, III, 29.

“İşte bu, Allah’ın iman edip makbul ve güzel işler yapan kullarına verdiği mutluluk müjdesidir. De ki: Ben bu risalet ve irşad hizmetinden ötürü, sizden akrabalık sevgisinden başka beklediğim hiçbir karşılık yoktur.”

El-meveddete fi’l-kurbâ (akrabalık sevgisi) ifadesiyle, Hz. Peygamber (s.a.v.)’e şöyle demesi emrediliyor: “Sizden tebliğ ve risaletim karşılığında bir ücret istemiyorum. Sadece size olan akrabalığım sebebiyle bu yakılığın hukukunu gözetmenizi, en azından akrabalığın gerektirdiği sevgiyi göstermenizi istiyorum. Akrabalık hukukunun gereği olarak bana eziyet etmeyin İslâm’ı tebliğ vazifemi engellemeyin.” Hemen hatırlatalım ki, Müfessirler âyetteki ifadeyi üç farklı şekilde yorumlamışlardır. Diğer iki yoruma göre âyetin anlamları şöyledir: “Sizden sadece benim en yakın akrabalarım (Ali, Fâtıma ve evlatlarına) sevgi beslemenizi istiyorum.” “Allah’a güzel davranışlarla yaklaşmayı arzu etmenizi istiyorum.”¹²

Yine Rum suresi 21. âyette önemli sevgi ocaklarından ve köprülerinden birisinin aile kurumu olduğu ve akrabalık ilişkilerinin sevgi ve sevginin daha engin bir boyutu olan şefkat merkezli var olduğu Allah’ın varlığının delillerinden sayılmaktadır: “O’nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Kendilerine ısınmanız için, size içinizden eşler yaratması, birbirinize karşı sevgi ve şefkat var etmesidir.

b) İman ve İnanç Birliği:

Fertleri ve toplumları bir arada tutan, aralarında ülfet ve sevgi var eden hakikatlerden bir diğeri ve en belirleyicisi Din’dir, iman ve inanç birliğidir. Çünkü din sözcelimi, insanlara yardımlaşmayı ve tefrikadan uzak kalmayı emreder bencillikten duyarsızlıktan ise yasaklar¹³.

Âl-i İmran suresi 103. âyette *“Hepiniz toptan, Allah’ın ipine (dinine) sınıksız sarılın, bölünüp ayrılmayın. Allah’ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah kalplerinizi birbirine ısındırılmış ve onun lütfu ile kardeş oluvermiştiniz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oraya düşmekten de sizi O kurtarmıştı. Allah size âyetlerini böylece açıklıyor, ta ki doğru yola eresiniz”*

¹² İbn Kesîr, *Tefsirü’l-Kur’âni’l-azim*, İstanbul 1985, VII,187; Kurtubî, *el-Câmi*, Beyrut 1994, XVI, 21; Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 24.

¹³ Mâverdî, *Edebüd-Dünya ve’l-Din*, (terc. Ali Akın) İstanbul 1998, s. 223.

İslâm'dan önce, yüz yirmi yıl boyunca birbirleriyle defalarca savaşmış Evs ve Hacrec kabilelerine Müslüman olmak suretiyle kardeş oldukları birbirlerini sevdiğikleri anlatılmakta geçmişte içine çekildikleri fitnelere karşı uyarılmaktadır.¹⁴

Bu âyette özellikle iman birliği merkezli bir sevginin ne kadar güçlü ve etkili olduğu anlaşılmaktadır. Birbirini seven toplumlar sağlıklı ilişkiler kurar bu yüzden yardımlaşır ve daha verimli çalışırlar ve ülkelerini bayındır kılarlar. Böylece daha müreffeh ve uzun ömürlü olurlar. İslâm'daki namazların mescitlerde birlikte eda edilmesi, Cuma ve bayram namazlarında şehir halkının belirli camilerde toplanması, en az ömürde bir defa Mekke'de hac mevsiminde hacetmeleri insanların sevgi temeline dayalı bir topluluk meydana getirmelerini pekiştirmek sevgiyi dostluğu gerçekleştirmek içindir.¹⁵

İnsanlar arasında sevgiyi ve sevgi temelli ilişkileri tesis sadece hak din İslâm'a hass bir durum değildir. Batıl inanç ve dinlerde benzer bir misyon icra edebilirler. Hatta müntesipleri arasındaki kuvvetli sevgi bağları inanç esaslarındaki tutarsızlıkları ve ahlâkî kifayetsizliği görmelerini engeller. Nitekim Ankebut suresi 25. âyette "İbrâhim kavmine) dedi ki: "Siz dünyâ hayâtında birbirinizi sevmek için Allâh'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz. (O putlara tapmanız, dünyâda aranızda bir sevgi meydana gelmesine sebep olsa bile) daha sonra kıyâmet gününde birbirinizi inkâr eder ve birbirinizi la'netlersiniz. Varacağınız yer de ateştir ve hiçbir yardımcınız da yoktur." Gerçekten dünyadaki şirk ve dalalet üzerine bina edilen bütün sevgiler ve dostluklar kıyamette adavete dönüşecek sadece müttekiler bundan müstesnâdır.¹⁶

c) Ahlâkî Erdemler

İnsanları, birbirlerini sevmeye, sevgi temelli beşerî ilişkileri tesis etmeye götürecek köprüler başta da belirttiğimiz gibi varlıktaki kemal cemal ve ihsan tecellileri kadar nihayetsizdir. Bu itibarla maddeler halinde değineceğimiz sevgi köprüleri konuyu tamamen aksettirmekten uzaktır. Ancak Kur'ân'a ve sünnete yöneldiğimizde mes'ele netleşmekte ve berraklaşmak-

¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 74; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Ku'an*, (Terc. Heyet), İnsan Yayınları, IV, 242.

¹⁵ Rağîb el-İsfehânî, *İslâm'ın Ahlâkî İlkeleri*, (terc. Abdi keskinsoy) İstanbul 2003, s. 356.

¹⁶ Zuhuf, 67.

tadır. Meryem suresinde (19/96) sevgiye götüren köprüler çok özlü bir şekilde şöylece ifade edilmektedir:

“İman edip, Salih amel işleyenler (makbul ve güzel işler yapanlar) için, Rahman insanların gönüllerinde sevgi yaratır.” Bu âyette sevgi köprüleri “Salih amel” kavramı içinde çok özli ve kapsamlı bir şekilde izah edilmektedir. Âyetin indiği döneme bakıldığında Mekke de Müslümanların işkence gördüğü bir dönemdir ve mü’minlere yakın bir gelecekte sevgiyle onları kucaklayacak insanların varlığı müjdelanmaktadır. Âyetin siyakına bir sonrasına bakıldığında karşılaştığımız âyet çok ilginçtir. “Bizim, Kur’ân’ı senin dilinle indirip kolaylaştırmanın başlıca sebebi, senin müttakileri müjdelemen ve inatçı kimseleri de onunla uyarmandır”.¹⁷

Bu âyetin öncesiyle münasebetini Müfessir Bikâî, va’d edilen sevginin sebebi olarak Kur’ân’ın teysir ile tenzilini göstermektedir¹⁸. Zira Müslümanları çevreleyen toplumda meydana gelecek sevgi eksenli değişimin O günkü en temel faktörü Kur’ân’dır. Ve bu sevgi nimeti ilahî mesajın öğretisinde mevcuttur. ¹⁹ Kur’ân’ı teysir ile tenzil eden Yüce Allah kullarından da çevresine ve akrabalarına karşı “ onlara yumuşak yatıştırıcı gönül alıcı bir söz (kavlen meysûran) söyle”²⁰ buyurmaktadır. Hz. Aişe validemizin kendisine Resulullah’ın ahlâkı sorulduğunda “Onun ahlâkî Kur’ân’dır” ifadesi de bu hususu teyid etmektedir.

Öncelikle Yüce Allah’ın insan ile ilişkisinde sevgi köprüsü konumundaki temel olgulara baktığımızda en temel sevgi köprüsünün Kelam-ı ilahî olduğunu görmekteyiz. Âyette Kur’ân’ın Arapça bir söz olarak indiriliş keyfiyetine ve kolaylaştırma vasfına vurgu yapılmaktadır. Bunun anlamı insan kalbine aklına ilahî tenezzüllerin olması demektir. Nitekim Hadis-i şerifte ifade edildiği gibi “Her nebiye kendi devrindeki insanları imana sevk edecek mucizeler verilmiştir. Bana ise Kur’ân vahyedilmiştir. Bundan ötürü kıyamet gününde ümmetimin en fazla olacağını umuyorum.”²¹ Kur’ân ile ümmetin çokluğu arasındaki ilgi düşünüldüğünde iletişimde sözün ve sözde usul ve anlatımın ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Kur’ân bir lisanın imkânları ve kelime hazinesi istiare edilmek suretiyle dile gelen sözdür. Bu durumu insanî ilişkiler bağlamında düşündüğü-

¹⁷ Meryem, 19/97.

¹⁸ Bikâî, *Nazmü’l-dürer fi tenasübi’l-âyeti ve s-süver*, Kahire 1978, XXII, 251.

¹⁹ Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı*, Gerçek hayat yay. s. 622.

²⁰ İsrâ, 17/28.

²¹ Buhârî, “Fedailü’l-Kuran”, 1.

müzde en temel sevgi köprülerinden biri sevgiyi inşâ edecek ve besleyecek bir söylemin ve sevgi dilinin var olmasıdır. Bu hem sözel ve söylem olarak hem de bir davranış modeli olarak sevgiyi içinde barındırmalı ve taşınmalıdır.

1) Bir Sevgi Söyleminin İnşası

Sevgiye götüren yolların birincisi bir sevgi dili ve söylemi inşâ etmektir. Ve bu dil ve söylem üzerinden karşılıklı iletişim ve birbirini tanıma veya tanışma gerçekleştirilmelidir. Nitekim Kur'ân'da pek çok âyette gerek Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne gerekse inananlara muhataplarıyla konuşurken nasıl bir dil kullanacağı "... ve doğru söz (kavlen sedîden) söylesinler."²², "ve onlara kendilerine dair, içlerine işleyecek belîğ sözler söyle"²³, "ve onlara onlara tatlı ve gönül alıcı (kerîm) sözler söyle"²⁴, "ve yalan sözden kaçın"²⁵, gibi âyetlerde beyan etmiş beşerî ilişkilerdeki kullanılacak dilin çerçevesini çizmiştir.

Bu bağlamda İslâm'ın sevgi söylemine ait anahtar terimlerden birisi "selam" kavramıdır. Sözlükte silm selm ve selamet köklerinden gelen bu kelime, esenlik barış sulh her türlü kusur ve ayıptan görünen görünmeyen şer ve kötülüklerden uzak olmak, teslim olmak gibi anlamlara gelir. Kur'ân'daki kullanımlarına ve semantik içeriğine bakıldığında sadece selamlama anlamına indirgenemeyeceği bilakis çok zengin bir anlam dokusu olduğu görülmektedir.²⁶

Selam kelimesinin Kur'ân'daki başlıca kullanımlarını özetlersek birinci olarak Selâm Allah'ın isimlerinden biridir. Kısaca kendisi her türlü eksiklikten salim olduğu gibi başkalarına da esenlik verendir. Şu hadis-i şerif her iki anlamı da ihtiva etmektedir. "Allah'ım Sensin Selâm ve sendendir selamet."²⁷

Selâm Varlıktaki sulh ve huzurun kaynağıdır. İkinci kullanımı Nur suresi 61. âyette olduğu üzere bilinen selamlaşma anlamıdır. Üçüncü anlamı

²² Nisâ, 4/9.

²³ Nisâ, 4/63.

²⁴ İsrâ, 17/23.

²⁵ Hac, 22/30.

²⁶ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, *Nüzhetü'l-a'yuni'n-nevazır*, s. 356; Dameğanî, *el-Vucûh ve'n-Nezâir*, 246.

²⁷ Müslim, "Mesacid", 135, 136; Ebû Davud, "Vitr", 25.

her türlü görünen görünmeyen şerlerden beri olmak esenlik ve selamette olmak esenliktir. Hud suresi 48. âyette olduğu gibi. Dördüncü anlamı muhataba hayır ve iyilik dilemektir. Zuhruf suresi 89. âyetteki kullanımı gibi. Özellikle son iki anlamı açmakta fayda vardır. Zira ilgili âyetlerin tefsirinde selâm muhataba huzur güven ve sulh telkin eden bir duruşu bir söylemi ifade etmektedir.

İmam Mâtürîdî, "Rahman'ın has kulları o kimselerdir ki onlar yerde tevazu ile yürürler. Cahiller kendilerine laf atarsa "Selam" derler". mealindeki Furkan suresi 63. âyetin tefsirinde selamdan maksadın mü'minlerin sefih ve cahil Mekke toplumu karşı ortaya koydukları söylem ve davranış modelini ifade ettiğini cahillere misliyle değil doğru ve dengeli ma'ruf ve güzel bir şekilde hilm ve silm ile konuşmalarını temsil etmekte yorumunu yapmaktadır.²⁸ Diğer bir ifadeyle "Müslüman, insanların elinden ve dilinden emin ve güvende olduğu kişidir" hadisinde resmedilen derin mânâyı aksettirmektedir. Selamlaşmayı teşvik eden Efendimizin şu hadisini de bu çerçevede anlamak daha anlamlı görünmektedir: "Siz, iman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız. Yaptığınız zaman birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selâmı yayınız."²⁹

Selam kavramı, aynı zamanda barış ve sulhun da göstergesidir. Bu bağlamda Nisa suresi 94. âyetteki selam tabiri hem Müslüman olmak hem de sulh istemek olarak anlaşılmıştır. "Ey iman edenler! Yeryüzünde Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, son derece dikkatli davranın. Size selam verene, (Sulh talep edene) dünya hayatının geçici ve az bir menfaatini elde etmek için: "Sen mü'min değilsin" demeyin! Unutmayın ki Allah'ın yanında birçok ganimetler vardır. Önceden siz de böyle idiniz, Allah size lütfetti de imanla şereflendiniz. Öyleyse iyi anlayın, dinleyin, çok dikkatli davranın! Muhakkak ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır."

Suat Yıldırım âyette geçen selâmı şöylece tefsir etmektedir. "Selam, en kapsamlı bir iyi dilek temennisidir. Ayrıca selam veren kimse muhataplarına: "sana benden zarar gelmez, senin de benim hakkımda iyi düşünmeni beklerim" demek istiyordu. İslâm'ın başlangıcında, gelen insanî başka türlü ayırd etme imkânı yok iken, selam bir parola yerine de geçiyordu. Düşman kişi, ölüm korkusu sırasında canını kurtarmak için de böyle diyebiliyordu.

²⁸ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'ân*, İstanbul 2007, X, 272.

²⁹ Müslim, "İmân" 93; Ebû Dâvûd, "Edeb" 131.

Bu da Müslümanları zor duruma düşürüyordu. Fakat kalplerde olanı bilmek mümkün olmadığından Allah bu emri verdi. Demek ki bir mü'mini öldürmek ihtimalinden ise, bir kâfiri serbest bırakmak daha uygun görülmektedir. Kaldı ki müteakip cümle, çok önemli bir uyarıda bulunmaktadır. İslâm yavaş yavaş yayılıyordu. "İnsanların gönüllerinde ilahî hidâyetin parlaması, İslâm'ın güzelliklerinin anlaşılması pek az bir vakte de sığabilir. "Yakın bir zaman önce siz de onlar gibi değil miydiniz?" buyurularak bu gerçek hatırlatılıyor.³⁰

Haşr suresi 10. âyette sevgiyi ve kardeşliği zirvede yaşayan Ensarın ve Muhacirinin hikâye edildiği âyetlerin akabinde onların takipçisi konumundaki mü'minlerin şu söylemleri de İslâm toplumunda hâkim olması gereken sevgi dili hakkında önemli ipuçları ihtiva etmektedir: "Onlardan sonra gelenler: "Ey kerim Rabbimiz, derler, bizi ve bizden önceki mü'min kardeşlerimizi affeyle! İçimizde mü'minlere karşı hiçbir kin bırakma! Duamızı kabul buyur ya Rabbenâ, çünkü Sen raufsun, rahîmsin!"

Anne baba ve evlatları arasındaki ilişki ve iletişimin anlatıldığı âyet-i kerimeler de İslâm'da, Sevgi temelli bir dil ve söylemin beşerî ilişkilerimizdeki konumuna işaret etmektedir. Şöyle ki, İsrâ suresi 23.-24. âyetlerde mealen "Rabbın şöyle buyurdu: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Anneye ve babaya güzel muamele edin. Şayet onlardan her ikisi veya birisi yaşlanmış olarak senin yanında bulunursa sakın onlara hizmetten yüksünme, "öff!" bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve gönül alıcı sözler söyle. Şefkatle, tevazu ile onlara kol kanat ger ve şöyle dua et: "Ya Rabbî, onlar küçüklüğümde nasıl beni ihtimamla yetiştirdilerse, ona mükâfat olarak Sen de onlara merhamet et!" Âyet-i kerime'de cemiyetin en temel ve aslî unsuru aile içindeki beşerî ilişkilere hâkim olması gereken sevgi diline vurgu yapılmaktadır.

Suat Yıldırım İsrâ suresi 22-39.âyetlerinin mealini verdikten sonra Medine döneminin başlamak üzere olduğu bir süreçte nâzil olan bu surenin gittikçe güçlenecek olan İslâm toplumunun hangi temel esaslar üzerine kurulacağını ilan ettiğini düşünmektedir.

İffetimize sahip çıktığımız gibi dilimize mukayyet olmalı tıpkı Hz. İsa (a.s.) gibi lisanımızı kötü söze alıştırılmamalıyız. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve selem) şöyle buyurdu: "Meryem oğlu İsa, yolda bir domuza rastladı: "Haydi selâmet içinde geç" dedi. Kendisine, "Sen bunu domuza mı söylü-

³⁰ Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 91.

yorsun?!" diye itiraz edilince: "Ben dilimi, kötü söze alıştırmaktan korkuyorum," diye cevap verdi."³¹

İnsanî ilişkilerde sevgi diliyle konuşma ve bu hasleti koruyabilme öncelikle şu âyette ifade edilen mesuliyet duygusuna ve hassasiyete sahip olmakla mümkündür. Herkes, her ne konuşur her ne yaparsa bundan Allah'ın haberdar olduğu ve bunların hesabını vereceğinin bilincinde olmalıdır. Zira Yüce Allah: "Görmez misin ki Allah göklerde ne var, yerde ne varsa bilir! Bir araya gelip gizlice fısıldaşan üç kişinin dördüncüleri mutlaka Allah'tır. Beş kişi gizli konuşsa altıncıları mutlaka Allah'tır. Bundan ister daha az, ister daha çok olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, mutlaka O, kendileriyle beraberdir. O, ileride kıyamet gününde, yapmış oldukları işleri onlara tek bildirecek, dilerse karşılığını da verecektir. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilir"³² buyurmak suretiyle hep bizimle beraber olduğuna dikkatlerimizi çekmektedir. Evet, Cenab-ı Hak, bize şahdamarımızdan daha yakındır. Nefsimizin bize fısıldadıklarını bilir. Her şeyi bilmesine rağmen bizi gözetleyen ve her konuştuğumuzu ve yaptığımızı kaydeden şahitleri ve melekleri görevlendirmiştir. Kıyamet gününde her şeyin kaydedildiği defterler bize arz edilecek ve yaptıklarımızla söylediklerimizle yüzleşecek ve hesabını vereceğiz.³³

Bir sevgi söyleminin inşası adına diğer önemli bir husus ise, Sohbet ve toplantı adabına riayet etmektir. Diğer bir ifadeyle, müspet hareket edilmeli, birr, takva, insanların arasını islah, infak ve iyiliği emr, kötülükten nehiy gibi temel dinî-ahlâkî ilkeler ekseninde bir araya gelinmelidir. Tıpkı şu âyette beyan edildiği üzere: "Onların kendi aralarında yaptıkları gizli görüşmelerin, fısıldaşmaların çoğunda hayır yoktur. Bu görüşmelerde hayır olması için onların muhtaçlara yardımı, güzel bir davranışı yahut dargın insanların arasını bulmayı gözetmeleri gerekir. Kim Allah'ın rızasını arzularak bunu yaparsa, Biz de ona çok büyük mükâfat veririz"³⁴

Gıybet ve benzeri Allah'ın razı olmadığı günahların işlendiği ortamlarla karşılaşıldığında, mümkünse insanlar, hikmet ve güzel öğütle ikaz edilip emr-i bi'l-ma'ruf yapılmalıdır. Eğer bir mü'minin buna gücü yetmiyorsa derhal gıybet ortamını terk etmelidir. Aksi takdirde aynı günahı işlemiş

³¹ İmam Mâlik, *Muvatta'*, Kelam, 4.

³² Mücadile, 7.

³³ Kâf, 17-18.

³⁴ Nisâ, 114.

olur.³⁵ Çirkin bir davranış ve söze şahit olduğumuzda eğer bunun günah olduğunu anlatmak istiyorsak, batılı tasvir etmeden gıybet eden kişi ya da kişileri tasrih etmeksizin genel bir ifade kullanmalıyız. Böylece gıybetin çirkinliğini anlatalım derken gıybete düşmüş olmayız. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.s.) hoşlanmadığı bir şeye şahit olduğunda “bazılarına ne oluyor ki şöyle söyle yapıyorlar..³⁶” demek suretiyle ilgili kişinin adını vermezdi.

2) Bir Sevgi Köprüsü Olarak Davranış Dili

İnsanların birbirlerini sevmeleri ve sevgi temelli bir iletişim var olabilmesi için sadece sevgi söylemine sahip olmak yeterli değildir. Sevginin hayata taşınması insanın eylem ve davranışlarına da hâkim olması gerekir. Diğer bir ifadeyle sevginin varoluşsal yönü asla ihmal edilmemelidir. Zira hayata taşınmayan, amele dönüşmeyen sözler ve söylemleri dile getirmek Allah'ın en çok nefret ettiği şeylerdendir.³⁷ O halde insanlar arasında sevginin tesisinde köprü vazifesi gören davranış modelleri nelerdir? Bu haslet ve erdemleri bütünüyle burada ele almanın ve sınırlamanın zorluğu izahtan varestedir. Ancak bu hususta bazı ahlâkî erdemlerin Kur'ân'da çok bariz olarak temayüz ettiği görülmektedir. Bu çerçevede özellikle tevazu, alçak gönüllülük, affedici olma, hoşgörü ve cömertliğin mü'min olsun gayrı Müslim olsun, hemen hemen her insana sevgi uyandıran erdemlerdir.

Tevazu ve Hoşgörü: Beşerî ilişkilerde sevgiyi var eden ve sevgi merkezli bir iletişimin meydana gelmesinde öncelikli davranış modellerinden ve erdemlerden belki de ilki tevazu veya alçakgönüllülüktür. Kur'ân'da Allah'ın sevdiği ve sevmediği insan tiplerini tasvir eden âyetlere bakıldığında Yüce isim isim bireylerden değil bazı erdemlere ve davranış modellerine vurgu yapıldığı görülmektedir. İnsanları Allah'a sevdiren fiil ve davranışlar aynı zamanda fertlerin birbirlerini sevmeleri için gerekli atmosfere ve sevgi zeminine de işaret etmektedir. Bu çerçevede sevgiye götüren en önemli ahlâkî davranışlardan birisi tevazu veya alçak gönüllülüktür. Gerek sûfler gerekse diğer İslâmî disiplinlere müntesip âlimlerin Kur'ân'da sevgiyle ilgili yazdıklarına serlevha yaptıkları Maide suresi 54. âyette Allah'ın sevdiği ve

³⁵ bkz., Nisâ, 140; En'am, 68.

³⁶ Buhârî, "İ'tisam", 5.

³⁷ Saff, 61/2; Âl-i İmran, 2/188.

Allah'ı seven mü'min topluluk anlatılırken tevazu ve alçak gönüllülük öncelikli vasıfları olarak zikredilmektedir:

"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki, Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorludurlar. Allah yolunda mücadele eder ve bu hususta dil uzatan hiçbir kimsenin ayıplamasından korkmazlar. İşte bu, Allah'ın öyle bir lütfudur ki dilediğine verir. Allah ihsanı boldur, her şeyi hakkıyla bilir." Gerçekten de, Hz. Muhammed'in kendisine olmadık işkence yapan müşriklerle mücadelesi "en güzel şekilde" olmuştur. Onlara bedduâ değil, duâ ederek, bir sevgi peygamberi olduğunu göstermiştir. Çünkü "Allah inancı ve sevgisi merkezli" bir dünya görüşünün yerleşmesi, katıllıkla, kavgayla düşmanlıkla, kinle değil, kalpleri fethetmeye muktedir bir sevgi gücüyle mümkündür.³⁸

Kur'ân-ı Kerim'de sevgi köprülerinin veya sevgiye götüren birçok erdemle birlikte zikredildiği veciz ve mu'ciz naslardan bir diğeri Âl-i İmran suresi 159. âyetidir: *"İnsanlara yumuşak davranman da Allah'ın merhametinin eseridir. Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirdi. Öyleyse onların kusurlarını affet, onlar için mağfiret dile ve işleri onlarla müşavere et. Bir kere de azmettin mi, yalnız Allah'a tevekkül et. Allah muhakkak ki Kendisine dayanıp güvenenleri sever."* Âyet-i kerimeden anlaşıldığı gibi Hz. Peygamber (s.a.s.)'in kalbine konulan ilahî merhamet ve sevginin bir tezahürleri, insanlara alçakgönüllü ve yumuşak davranması, kusurları affedici olması ve hatalarına rağmen ümmetiyle istişareye devam etmesidir. Bütün bunlar Resûl-i Ekrem'in daha fazla sevilmesini netice veren sevgi köprüleridir. Yine bu âyette Allah Rasûlü'nün şahsında insanlığa rehberlik yapacak ashabına ve ümmetine bu yüce vazifenin adap ve erkanı öğretilmektedir.³⁹

Cömertlik ve İnfak:

Tevazu ve hoşgörü ile birlikte insanî erdemler içinde sevgiyi celbeden ve sevgiyi var eden erdemlerden ikincisi cömertlik veya infak ve isâr ruhudur. Sehavet ve cûd kelimeleriyle ifade edilir ve zıddı ise cimrilik anlamına gelen şuhh ve buhl kelimeleridir. Kur'ân'da sehavet ve cûd kelimeleri geç-

³⁸Atilla Yargıcı, *Kur'ân'ın Önerdiği İdeal İnsan Modelinin Oluşmasında Sevginin Rolü*, Ankara 2002, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

³⁹ Elmalılı, *Hak Dini*, II, 452.

mez, cömertlik infak ihsan ve isar gibi kelimelerle dile getirilir. Gücü nisbetinde maddî olsun manevî olsun var olan her şeyden hak ettiği oranda minnet etmeden vermektir.⁴⁰ Cömertlik sevginin önündeki en büyük engel bencillğe ve nefse karşıda panzehir niteliğindedir. Her ne kadar Selef-i salihin arasında nefis yahut bencillik fitnesine karşı geleneksel olarak, 'zühd, kanaat, tûl-i emeli azaltma, dua, tevekkül, hâlvet, uzlet ve ölümü hatırlama' gibi amel ve davranışlar koruyucu birer faktör olarak sayılabilir ve bu faziletlerin değeri müsellemler olsa da, bencillğe veya nefse karşı önemli bir çare ve İslâmî düstur, cömertliktir, infaktır.

Nitekim İslâm'ın dünya-Âhiret hayatına ve ikisi arasındaki ilişkiye bakışını çok kapsamlı bir şekilde ortaya koyan ve mes'elenin temel dinamiklerinin sayıldığı Kasas sûresinin 77. âyetinde dört unsurdan birisi olarak ihsan yani cömertlik ve infak geçmektedir. Ayrıca, âyetin nazmı içinde "fesad"ın önünde zikredilmek suretiyle, infakın yeryüzündeki fesadı engelleyici rolüne ve ihmalinin insanlığı nelere sürükleyeceğine işaret edilmektedir: "Allah'ın sana ihsan ettiği bu servetle ebedî Âhiret yurdunu mamur etmeye gayret göster, ama dünyadan da nasibini unutma! Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de insanlara iyilikte bulun, sakın yeryüzünde bozgunculuk arzu etme! Çünkü Allah, bozguncuları sevmez."

Dinî anlamıyla infak, genel olarak insanın dünyada kazandığı, kendisine rızık olarak verilen şeyleri, mal ve mülkünü Allah rızası için başkalarına vermek suretiyle elden çıkarmasıdır.⁴¹ Elmalılı Hamdi Yazır, infakın mecaz yoluyla mal ve mülkün dışında ilim öğretme gibi manevî şeyleri de kapsadığını belirtmektedir.⁴² Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), "Güzel söz sadakadır."⁴³ buyurmak suretiyle infakın sadece mal ile sınırlı olmadığını ifade etmiştir.

Cömertlik ve İnfak sadece Müslümanları ilgilendiren bir vazife değil, insan olmanın gereği bir yardımlaşmadır da. İnanmayanlar da insanlığın, içtimaî dayanışmanın ve barışın gereği olarak infakta bulunmalıdırlar. Mekkî bir sûrede, büyük ihtimalle de infak emrinin ilk geçtiği bir âyette Mekkeli müşriklere inanan veya inanan fakirlere ve muhtaç olanlara infak etme-

⁴⁰ Rağib el-İsfehânî, *İslâm'ın Ahlâkî İlkeleri*, s. 413.

⁴¹ Kurtubî, *el-Cami'*, I, 74.

⁴² Elmalılı, I, 180.

⁴³ Buhârî, Cihad, 128; Müslim, Zekât, 56.

leri söylendiğinde onların buna yanaşmadıkları beyan buyurulmaktadır⁴⁴: "Onlara ne zaman, Allah'ın size lutfettiğinden, muhtaçlar için harcayın denilse, kâfirler mü'minlere şöyle derler:

Allah'ın dilediği takdirde rızıklandıracağı kimseleri biz mi doyuracağız? Siz böyle ne sapık düşünürsünüz."⁴⁵ Görüldüğü üzere infakın uygulama alanı (mesârif) çok geniştir. Kendilerine tasaddukta bulunulması gerekenler arasında, ana-baba ve en yakından en uzağa akrabalar ve diğer muhtaçlar sayılmaktadır. Bunların dışındakilere de zekât ve nafile sadakalarla infakta bulunulur.⁴⁶ Yine bir hurma parçasından, bir güzel sözden, bir tebessümden, Tebûk Seferi'nde olduğu gibi, orduların tehzizi için gereken büyük mâlî yardımlara kadar, çok değişik oranlarda ve çeşitli şeylerden infak yapılabilir.

İnsanın bencilleşmesinde ve dünyevîleşmesinde mühim noktalardan birisi, dünyevî şeylerin, özellikle de servetin insan psikolojisi üzerindeki etkisi, diğer bir ifadeyle dünya metâ'nın insan aklı ve duygusuna negatif baskısıdır. Kur'ân, bu durumu "istiğna", yani kendini yeterli görme, Allah'a – hâşâ– muhtaç hissetmeme olarak tasvir eder. Bu his ve kabul, bir başkaldırıcı, tuğyanı, fesadı ve neticede inkârı sinesinde barındırır.

Negatif anlamda insan-metâ' ilişkisini ortaya koyan çok anlamlı âyetler vardır. "Hayır, insan kendisini müstağni görerek azıp haddi aştı"⁴⁷ âyeti, insanın, kendini yeterli görmeye, Allah'ı ve Âhiret'i unuttuğu, neticede bencillik batağına saplandığını belirtir. "Malının kendisini ebedileştirdiğini zanneder."⁴⁸ âyeti, mal ve mülkün insanı ebediyet vehmine sürüklediği, fakat herkes gibi onu da ölümden kurtaramaması bir yana, dünyada onu hapsedtiği maddenin boğucu duvarlarının Âhiret'te de Cehennem olarak tecesselli edeceği ikazında bulunur. "*Ey kavmim! Mısır'ın mülkü ve yönetimi, ayaklarının altından akan şu nehirler, kanallar benim değil mi? Görmüyor musunuz?*"⁴⁹ diyen Firavun, ülkesinde zorbalık yaptı, büyüklük tasladı, halkını çeşitli fırkalara ayırdı, tanrılık iddiasında bulundu ve helâk oldu. Yine Karun, "Bu servete ilmim sayesinde kavuştum." dedi.⁵⁰ Allah'ın kendisine verdiğinden insanlara vermedi, sadece dünyalık peşinde koşup cimrilik yaptı. Neticede

⁴⁴ Taberî, *Camii'l-beyan*, XXIII, 17.

⁴⁵ Yâ-sîn, 36/47.

⁴⁶ Elmalılı, 2/755.

⁴⁷ 'Alâk, 96/6–7.

⁴⁸ Hümeze, 104/3.

⁴⁹ Zuhruf, 43/51.

⁵⁰ Kasas, 28/78.

yerin dibine geçirildi. İşte, dünya metâ'ının insan üzerindeki söz konusu menfî, boğucu baskısına karşı, insanın sinisini imana ve yüzünü uhrevî âleme yöneltici en mühim faktörlerden birisi cömertliktir.

Kur'ân'da mü'min olmakla infak etmek arasında sıkı bir ilişki kurulur. Vermek (infak), kişiyi iman etmeye götüren önemli bir etken, yine cimrilik, inancın önündeki mühim bir engel olarak anlatılır. Riyadan uzak, insanların başına kakmaksızın, Allah rızası gözetilerek ve inanarak yapılan bir infak, imanın göstergesi olduğu gibi, onu kuvvetlendirici bir tesire de sahiptir. Ayrıca onun ahlâkî kişiliği ve psikolojik yapısında da önemli etkilerde bulunur. İnfak eden bir kişinin kalbi daha duyarlı olup, müsbet tepkiler verebilme özelliğine sahiptir. O, dinî öğretilere karşı daha şuurlu, inancının gereğini daha yoğun hisseden, yaşayabilen ve Âhiret'te de yaptıklarının karşılığını kat kat görecektir bir insandır: Allah'ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki imanı kökleştirmek için mallarını hayra sarf edenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer ki, üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir. Bol yağmur yağmasa bile, bir çisenti düşer (de yine ürün verir). Allah, yaptıklarınızı görmektedir.⁵¹

C. Sevgi Önündeki Engeller

İnsanî ilişkilerde bireyleri ve toplumları sevgiden mahrum bırakan sevgi temelli bir iletişimi engelleyen pek çok sebep ve ahlâkî düşüklük vardır. Burada hepsini tahlil etmek mümkün değildir. Bununla beraber en önemli birkaçını zikretmekle yetinilecektir.

a. Bencillik (Egoizm) ve Yol Arkadaşları

Genel olarak kişinin kendi nefsine, benine ve çıkarlarına düşkünlük göstermesi, nefsi haz ve mutluluklarını hayatının mutlak ilkesi yapmasıdır. Diğer bir ifadeyle başkalarını hiç dikkate almamak, diğergamlıktan paylaşımından ve cemaat ruhundan uzak yaşamaktır. Böyle kimselerin karakteristiği egoist, ben merkezli ve kendine yetme iddiasına sahip olmalarıdır. Bu tür kişilikler ilahî rehberliğe sırtını çevirdiğinden kibir dünya hırsı,

⁵¹ Bakara, 2/265.

tahammülsüzlük gibi pek çok ahlâkî buhran içinde hem kendisine hem de çevresine hayatı zindan edecektir.⁵²

Enaniyet denilen bencillik sevginin önündeki en önemli engellerdendir. Bencillik kibir haset gıybet suizan ve iftira gibi ahlâkî düşüklüklerin ve sevgi engellerinin de kaynağıdır. Kur'ân-ı Kerim'de bencillik kişinin nefsinin ve arzularını ilahlaştırması olarak tasvir edilir ve böyle kişiliklerin her türlü güzelliğe ve hayra kapalı hale geldikleri şöyle dile getirilir: "Baksana kendi heva ve hevesini ilah edinen, ilmi olduğu halde Allah'ın kendisini şaşırtıp, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözlerine de perde çektiği kimsenin haline! Hakkı görmemekte ve azgınlıkta ısrar etmesi sebebiyle Allah'ın şaşırttığı bu kimseyi kim yola getirebilir? Düşünmüyor musunuz?"⁵³ Bakara suresi 165. âyetin işari anlamı çerçevesinde bencillik kişinin nefis ve benliğini Allah'ı sevmesine sevmesidir.

Bu tiplerin genel özellikleri analiz edilecek olursa karşımıza "akıllı olup elin kahrını çekmektense, deli ol el senin kahrını çeksın" cümlesinde ifadesini bulan sorumsuz, "altta kalanın canı çıksın" anlayışıyla hareket edecek kadar güce ve güçlüye tapan, "köşe dönmeyi", "gemisini kurtaran kapitan olmayı hayat felsefesi edinen menfaatperest bencil kişilikler çıkmaktadır. Bencilliğin birey ve toplumdaki tahribatlarının telafisi için İslâm'daki isâr ve infak ruhunun hayata hayat kılınması gerekir.⁵⁴

Bencillik öncelikle, insan kişiliğinde ve davranışlarında kibir veya kendini başkalarından üstün görme duygusu ve ahlâkî olarak tezahür eder. O halde sevgiyi engelleyen mühim sebeplerden birisi kibirdir. Kibir bazen İblis'in dilinde "Ben ondan hayırlıyım"⁵⁵ ifadesiyle, bazen Karun'un dilinde "Bu imkânlarla ben ilmim ve irfanım sayesinde kavuştum"⁵⁶ şeklinde kendini gösterir. Ve sevgisizliği, adaveti, merhametten nasipsizliği ifade eder. Bencillik merkezli mühim bir sevgi engeli de haset huyudur. Haset de sevgiyi engelleyen önemli handikaplardandır. Kabil'in habil'i öldürmesinin altında, Ehl-i Kitab'ın Son Peygamber'e iman etmemesinin arkasında haset duygusu vardır.

⁵² Mustafa Ünver, "İslâm'ın Birey Anlayışı", *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı 215 (2008), s. 12.

⁵³ Casiye, 23.

⁵⁴ M. Ali Kirman, "Bireycilik ve Bencilliğin Yükselişi", *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı 215 (2008), s. 18-19.

⁵⁵ A'raf, 7/12.

⁵⁶ Kasas, 28/78.

b. Gıybet ve Yol Arkadaşları

Kitap ve Sünnetin ona karşı onca tahşidatı, dinî, millî ve içtimaî onca zararlarına rağmen, âlim olsun cahil olsun, hemen hemen her kültür seviyesindeki Müslümanın müptela olduğu bir hastalıktır. Bu sebeple bir münafık gibi, en has daireden en ücra köşeye, en hassas ve duyarlı mü'minden, fasık bir mü'mine kadar hemen hemen herkesin ağzına ve ameline sirayet eden gıybetin tarifini Efendimiz (s.a.s.) şöyle yapmıştır: Hz. Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Gıybetin ne olduğunu biliyor musunuz?" "Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler. Bunun üzerine: "Birinizin, kardeşini hoşlanmayacağı şeyle anmasıdır!" açıklamasını yaptı. Orada bulunan bir adam: "Ya benim söylediğim o kişide varsa, (Bu da mı gıybettir?)" dedi. Aleyhissalatu vesselam: "Eğer söylediğin onda varsa gıybetini yapmış olursun. Eğer söylediğin onda yoksa bir de bühtanda (iftirada) bulundun demektir."⁵⁷ şeklinde mukabelede bulunarak gıybeti tarif etmiştir

Kur'ân-ı Kerim'de, gıybet, ölmüş kardeşinin etini yemeğe benzetilerek haram kılınmıştır. "Ey iman edenler zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahdır. Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Kiminiz kiminizi gıybet etmesin. Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı? İşte bundan hemen tiksindiniz! Öyleyse Allah'ın azabından korkun da bu çirkin işten kendinizi koruyun. Allah tevvabdır, rahimdir"⁵⁸

Osmanlı döneminde yetişmiş büyük Müfessirlerden Âlusî tefsirinde ilgili âyetin tefsirinde İslâm'ın emânı altında olan sulh halindeki gayr-i Müslimlerin (zimmîlerin) gıybetinin de haram olduğundan bahseder. Zira onların da malı canı ve namusu dinen ve hukuken koruma altındadır. Ancak İslâm ile savaş halindeki (harbîler) gıybetinin caiz olduğunu belirtir. Yine Âlusî İbn Hibban'ın Sahih'inden, bir Hıristiyan veya yahudiye ona eziyet etmek maksadıyla Yahudi veya Hıristiyan demenin vebali olduğu hakkında bir hadis nakleder,⁵⁹

Gıybet, özellikle toplumdaki, güven sadakat vefa ve kardeşlik bağlarını hedef alır. Zararları uzun vadede kendini gösterir, çoğu zaman sohbet or-

⁵⁷ Ebû Davud, Edeb, 40; Tirmizî, Birr, 23; Müslim, Birr, 70.

⁵⁸ Hucurât, 12.

⁵⁹ Âlusî, *Ruh'ul-Meânî*, XXVI, 241.

tamı içinde kendini gizler, zaman zaman tenkid elbisesine bürünür ve hatta nefse bir rahatlama hissi de verir. Bundan dolayı insanlar, gıybet düşüklerinin farkına varmazlar. Halbuki İbn Abbas ve Zeynelabidin hazretlerinin de belirttiği gibi gıybet, köpek fıtratlı insanların katığıdır.⁶⁰ İletişim vasıtalarının çok hızlı geliştiği, dünyanın bir köy haline geldiği çağımızda, gıybet de küresel bir boyut kazanmıştır.

Gıybetin ne kadar sinsice ve zaman zaman masum bir görünüşle bizim karşımıza çıktığı, Peygamberimiz (s.a.s.)'in Hz. Aişe validemizi ikazından anlaşılmaktadır: Hz. Aişe validemiz (r.a.) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! Sana Safiyye'deki şu şu hal yeter!" demişim. (Bundan memnun kalmadı ve:) "Öyle bir kelime sarfettin ki, eğer o denize karıştırılsaydı (denizin suyuna galebe çalıp) ifsad edecekti" buyurdu. Hz. Aişe ilaveten der ki: "Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir insanın (tahkir maksadıyla) taklidini yapmışım. Bana hemen şunu söyledi: ". Bana, şu şu kadar dünyalık verilse bile Ben bir başkasının, kusurunu söz veya fiille nakletmem onun taklidini yapmam!"⁶¹.

Gıybetin Yol Arkadaşlarına gelince, öncelikle gıybet bir mü'mine saygı ve medh-ü sena değil; onun mahremiyetine, namusuna ve şerefine saygısızlıkla yapılabilecek bir günahdır. Bu nedenle bir mü'mini aşağılamak, küçümsemek gıybeti hazırlayan amillerdendir.⁶² Halbuki Peygamber Efendimiz (s.a.s.) "Müslüman'ın, Müslümana malı ırzı ve kanı haramdır. Kişiye Müslüman kardeşini hakir görmesi (mahremiyetine saygısızlık etmesi) günah olarak yeter."⁶³ buyurmuştur.

Kardeşine dil uzatma ve karalama ise, ters tepen bir silaha benzer. Kişi ekseriyetle bu davranışın ya hemen, ya da ölmeden önce cezasını görür. Benzer bir şeyle imtihan edilir. Kardeşini ayıplama ve karalama (lemz) günahı sözlü olabileceği gibi, beden diliyle; jest ve mimiklerle de olur. Her halükarda bir bedeninin uzuvları gibi olan mü'minler kardeşlerini ayıplamakla ve kınamakla aslında bizzat kendilerini ayıplamış olmaktadır. Yine gıybet ile aynı kefede değerlendirilmesi gereken fık-ü fucurdan bir diğeri de din kardeşini kızdıracak ve onurunu kırıcı bir lakapla anmak ve çağırmaktır. Müslüman olmuş birine Yahudi, Nasrani, fasık, münafık demek gibi yahut da hınzır, eşek gibi lakaplar takmak... Ancak Hz. Ömer'e Faruk, Hz. Ali 'ye

⁶⁰ Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, XXVI, 242.

⁶¹ Ebû Davud, Edeb 40; Tirmizî, Sıfatu'l-Kiyame 52.

⁶² Gıybetin mahiyeti ve sebepleri için bk. Gazzâlî, *İhyâ*, III, 327.

⁶³ Ebû Davud, Edeb, 35; Tirmizî, Birr, 18.

Ebû Turab, Hz. Halid'e seyfullah denilmesi gibi, kişileri ayıplamaktan uzak ve kızdırmayan lakap ve künyeleri kullanmak ise bilindiği üzere asla yasak değildir.

Gıybet çoğu zaman kendisini sû-i zanla besler ve insanlar, sû-i zan besledikleri kişileri gıyabında çekiştirirler. Gerçekten gıybeti tetikleyen veya hazırlayan günahların başında, mü'min kardeşinin davranış motifleri hakkında temelsiz kuşkulara dayanan kötü düşünce ve tahminden ibaret olan sû-i zan gelir. Neticede bir fasid daire meydana gelir ki, bazen sû-i zann gıybeti, bazen de gıybet, sû-i zannı doğurur. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.s.) "Sû-i zandan sakınınız. Zira sû-i zan sözlerin en yalanıdır..."⁶⁴ buyurmuştur.

Bir diğer günah ise, tecessüs, yani başkalarının ayıp ve kusurlarını araştırmaktır. Hucurât suresi 12. âyette önce sû-i zan sonra tecessüs sonrada gıybet haram kılınmıştır. Âyetteki yasakların tertibi günaha giden yoldaki adımların tespiti dikkat çekicidir. Nitekim müfessirler de bu sürece dikkat çekmişlerdir⁶⁵. Kim kardeşinin kusurunu araştırıp ifşâ ederse, aynıyla cezalandırılır. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.s.) "Müslümanların mahremlerini ayıplarını araştırmayın. Her kim mü'minlerin ayıplarını araştırıp ifşa ederse, Allah da onun ayıplarını ortaya döker evinde bile olsa onu rezil eder."⁶⁶ buyurmuştur.

Yine Efendimiz sık sık "Bana kimse, ashabımın birinden (canımı sıkacak bir) şey getirmesin. Zira ben, sizin karşınıza, içimde hiç bir şey olmadığı halde çıkmak istiyorum."⁶⁷ der ve mü'min bir kardeşi aleyhine bir şey söylemek isteyenleri böyle ikaz ederdi. O'nda bizim için her hususta üsve-i hasene (en güzel örnek) vardır. Bu mevzuda da rehberimiz, yine Resûlullah'tır. İnsanız ve zayıf taraflarımız var. Söylenen söz içimizde bir ukde ve yara olarak kalabilir. İnsanın Cenab-ı Hakk'ın huzuruna, içinde mü'min kardeşine karşı, herhangi bir ukde varken gitmesi ise büyük bir talihsizliktir.

⁶⁴ Buhârî, Edeb 57, 58; Müslim, Birr 28-34; Ebû Davud, Edeb 40, 56; Tirmizî, Birr 18.

⁶⁵ Ebû Hayyân, *Bahru'l-mulûh*, Beyrut 1992, IX, 521; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, Beyrut 1997, XXVI, 242.

⁶⁶ Tirmizî, Birr, 83; Ebû Davud, Edeb 34.

⁶⁷ Ebû Davud, Edeb, 33.

Sonuç

Sevgiye götüren yollar varlıktaki kemal ve cemal tecellileri kadar çeşitli olmakla beraber özellikle sevgiye götüren en önemli yol gerek sözel gerekse davranış olarak bir sevgi dilinin var olmasıdır. Bununla birlikte cömertlik gibi bazı erdemlerin sevginin oluşmasında merkezi konumda olduğu da bir gerçektir. Bildirimi başlıca sevgi köprülerinin zikredildiği Mevlânâ'nın yedi öğüdüyle bitirmek istiyorum. Zira zikredilen yedi öğütte yedi sevgi köprüsü zikredilmekte mes'eleye tersinden bakıldığında da sevgi önündeki önemli engellere dolaylı olarak işaret edilmektedir: "Şevkat ve merhamette güneş gibi ol. Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol. Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol. Tevazu ve alçak gönüllükte toprak gibi ol. Hoşgörülükte deniz gibi ol. Ya olduğun gibi görün, ya görüdüğün gibi ol."